

s334 (29)

7/13

J.S.R. Masiangwako

1.

12-1b

Notes on the religion idea of the
Religion Tswana.

- Soul:** Ke mowa, badimo, badimo ke mewa e suleng ya bana, le bagolo, batho ba ba phelang le bona ba nna le mewa. Fela mowa o, ga o itsiwe ke motho ka mmala, ke gore o ntse yang. Ke itse fela ge motho a na le mowa, ge a sena mowa ke gore o sule. Mowa o tsena mo mothong a ise a tsalwe, ge a tsalwa o setse a ntse a na le mowa. Fela le ge motho a ntse a godile, fa gongwe e ka re a rôbêtse mowa wa gagwe o wa tlogela mmele wa ya kgakala. Ke gore o ka fithelela motho a lôra a tebetswe ke selô kwa kgakala fela, gongwe a tseiwa ke noka. Ge a tsôga wa utlwa a go bôlêla gore o na a lôra wa utlwa a go bôlêla gore o na a lôra a tseiwa ke noka gongwe a tebetswe ke tau. Gongwe a ne a buwa le ntatagwe gongwe mmagwe a setseng a sule. Fela mowa wa motho ga o bonwe, fela o wa utlwiwa ge motho a gêma, le ge a rôbetse o tla bona mmpa tsa gagwe di kôkômôga, a suma ka thata. Mowa wa motho a mo tona a maswe thata ge bana ba gagwe ba sa mo utlwe, mowa wa gagwe o tla ba bogisa tsatsing gongwe kwa morago ga lesu la gagwe. Ge a ne a na le *
2. dilo tse di etsang di ruiwa mowa wa gagwe o tla tsena mo tsona, di eswa ka nako e nyenyane fela, gore di swe ka masetlapelo. Ke gore mong wa tsona mowa wa gagwe g o utlwa botlhoko, o tsene mo tsona gore di swe di mo latele gore bana ba gagwe le batho ba neng a sa ba rate ba tle ba seke ba di bona ka gope.

Actual case: Raluka o na a na le dikgomo di le dintsi fela a sa rate gore a tswaise bana ba gagwe, a re ba tswanetse gore ba yo go jaka tsa bona, mo bathong ba bangwe, bana ba gagwe ba se ke ba etsa jaka Rrabona a rata. Ba letela gore a swe, ba tle ba sele ba di ja kwa morago. Dikgomo tsa gagwe e ne e le maraka a mabedi, ge a sena go swa dikgomo tsa gagwe tma mo latela ka nakonyana fela di eswa ka mokgwa o tshosang, le bana ba gagwe ba di rekisa thata go fitlhela di felela. Kajeno ga go na le e seng ngwana wa gagwe ya nang le dikgomo tse di tlogetseng ke ntatabona, ke badidi fela.

Dilo tsâ di etsang diphologolo di nna le mewa le ditlhare fela kwa ntle ga dinoka le matlapa. Diphologolo di na le mewa ka

- gore di ya gola di ya tsamaya, phologolo o ka fitlhela e rôbetse
 3. e lora, le go gêma ya gêma, ke ka mô re bonang gore e na le mowa,
 tota se se re bontshang ke gore ya gola. Le ditlhare di ya gola
 di nna le mewa, medi ya tsona le dikala di ya gola. Di tlhôtlhôrega
 matlhare, a tlhôge, di ya ômêlla, ke gore janong se ya be se sule,
 mowa wa sona o dule mogo sona. Fela mewa ya ditlhare le diphologolo
 ga re itsi gore ya re ge di sena go swa di e phele mogongwe ga re
 itse. Fela wa motho mowa ona o wa phela, fela o tswa mo meleng ka
 pele fela ge motho a swa. Mowa wa motho ge a swa o ya kwa badimong,
 fela gore badimo ba nna kae, ga go itse motho. Batho ba sena ba
 ba nang le masaka a dikgomo ba fitlhwa mo teng, basadi le bana ba
 bagolwane ba fitlhwa mo nokeng. Ba banyane ba fitlhwe ka mo
 segotlông. Ke ka mo re ka sekeng ra paka kwa badimo ba ka nnang
 gona. Fela tumelo ya rona ge motho wa senna a swa a na le dilo di
 le dintsi o tswanetswe ke gore go tlhabiwe kgomo moswang wa yona
 o tshelwe mo pupung ya gagwe. Ke gore a tle a tshegofatse dilo
 tse gore di tle di sale di kôkôtlela, bana ba gagwe ba tle ba di
 ruôe, di ba phelele. Fa gongwe ge motho e kare a swa a seke a
 4. fitlhwa kwa a ratang teng, mowa wa gagwe ga o ke o bê o rôbala.
 Ga ntsi-ntsi ge motho a swa o bôlôkwa kwa pupung ya Rragwe. Ke
 gore ge a ka seke a bôlôkwa kwa teng, mowa wa gagwe ga o kô o be
 o rôbala. Se batho ba se itse, ba bangwe batho ba laêla kwa ba
 tswanetseng gore ba bôlôkwe teng. Le ge a ka swêla kwa kgakala ba
 tswanetse gore a be a isiwe kwa a batlang gore a bôlôkwe teng.
 Motho ge a ne a utswa mowa wa gagwe o tsêna mo lesikeng la gagwe,
 bana ba gagwe ba tla utswa, ge bana ba gagwe ba sa utswe, o mongwe
 mô banehg ba bana bana ba gagwe (ditlogolwana) o tla utswa ke gore
 mowa wa Rragwe mogolo o tsene mo go ene. Kôtlô ya mowa wa motho
 ge a sule, a ne a senya gongwe a ne a utswa kôtlô ya teng e ôtla
 bana ba gagwe kwa moragô. Ge utlwa gongwe o bona motho a utswa a
 senyetsa batho, ge o ba tlisisa o tla utlwa gothwe ntatagwe gongwe
 ntatagwe mogolo ona a utswa. Ke gore janong mowa wa gagwe o
 tsôgile ga wa rôbala kwa o teng. Fela ga go motho ya ka itseng
 gore mewa ya batho e ya kae, ge motho a swa. Kwa ntle ga mewa ya

5. batho ba ba senyang ba ba utswang. Jaaka ke setse ke boletse lesika la magôdu le ya bôga. Motho o tla utswa, a senyetsa batho, batho le bona ba mo utlwisa botlhoko, mme a seke a inela, o tla senyetsa pele fela. Batho ba makala gore ke eng ge a bôga ga kanakana, mme a sa inele. Ke gona mowa wa ntatagwe gongwe ntatagwe mogolo wa beng o sekisiwa. Ge motho a ne a siame bana ba gagwe gongwe lesika la gagwe, la tla phela monate, fela se ga ke teise gore a ke tuelô ya mowa wa motho ya neng a siame, ka nosi na kare, "Ke tuelo" Ka gore e ne e le motho ya neng a siame thata. Fela mewa ya bana gongwe ya ditsenwa gongwe masilô ga ke itse gore x yona e ya kae. Le wa mosadi ge a bolailwe ke pêlêgi.(faretswe). Le monna ge a sa nyala (Lekgwatlhe) le ba ba suleng mo ntweng le ba ba tserweng ke noka, le ba ba fyeleng ga ke itse gore bona, mewa ya bona e ya kae. Motho ge a sa bôlôkwa sentle mowa wa gagwe ya o kô o ikhutsa, lefa a robetseng teng go a boifisa, ke gore ge o tsamaya fa teng o tla bona fela o boifa o sa itse gore ke eng. Ke gore mowa wa motho yo ga wa rôbala. Kgosi ge e swa ka tumelô ya rona mowa wa gagwe ga o rôbale o thusa batho ba gagwe, o wa ba disa. Ge gole tlala batho ba ya kwa pupung ya gagwe ba yo go rapela, le ge go le bôlwetse batho ba rapela kwa teng. Ke gore mowa wa kgosi ga o ko o tswa mo motseng o nna fela mo batho ba gagwe le bana ba gagwe. Ka nako ya letsatsi ge pula e sa ne batho ba ya kwa kgosing, go kopa pula, morena o tla ya le batho kwa pupung ya gagwe go rapela gore mowa wa kgosi e suleng e tle e ba utlwela botlhoko. Ka tumelo ya rona ge re rapela yalô go diragala jalo. Fela rona Batlhako ga re ya tlwaela go rapela jaaka ditshaba tse dingwe. Dikgosi tsa rona ga di ise di re tswenyé go simola ka moetlo ga re ise re bone bo sula bope, re sele re rapela pula gagwe malata mewa ya bona ga ena tiro epe mo motseng, fela ge e se mo matlung a bona ka bonosi. Monna ge a swa o fitlhwa le lerumô la gagwe gongwe selepe, tse dingwe ga di fitlhwa le ene. Le gona ga a batle dijo, fela ge a ne a na le dikgomo, o tswanetse gore a tlhabelwe kgomo, moswang wa yona. O tshelwe mo pupung ya gagwe gore a tle a seke a tswenya bana ba gagwe. Kwa morago ga go tlhô
- 7.

go tlhabya sepe. Fela mowa wa motho o mo tona o maswe ka gore fa gongwe o ka bona e re monna a sena go swa ngwana wa gagwe a nna madimabe, ge a batla ngaka gore e mo laole a utlwa e re ntatagwe mowa wa gagwe ga o a rôbala kwa o teng. Ke gore ngaka e be e mo alafe, e tsêe mmu wa pupu ya ntatagwe e tlhakanyé le ditlhare e mo tlhapisé, e be e tlhabé kgomo a tsêe moswang wa yona gore e o tshale kwa pupu. Ke gona lefatshe le tla mo rôballang, ngaka e sena go bua le ntatagwe ka fa e itseng ka teng.

Actual case: Rasemele o na a na le bana ba basetsana ba le babedi wa mosimane a le mongwe. Ngwana o wa mosimane o na a sena sepe le ntatagwe, ntatagwe o na a na le dikgomo. Fela mosimane wa Rasemele Nakedi o na a sena sepe le dikgomo tsêe. Ntatagwe a re wa di mo laëla Nakedi a se ke a tlhôkômela sepe, a na fela mo nageng. Ge ntatagwe a sena go swa mosimane Nakedi a se ke a bona se a se sebetsang, gaxu a re o tswara fa go phyamogé, a tlhaphya ke lefatshe gore a se ke a be a bona sepe. Kwa morago a be a batla ngaka gore e mo laole, a bone gore molato ke eng, ge lefatshe le sa mo rôbale. Ngaka ge e mo laola ya mo lela gore mowa wa ntatagwe ga wa rôbala o utlwa botlhoko ka gore ga a ka a dira thaté ya ntatagwe ge a se ntse a phela. Ngaka ya molela gore e tsamae a e kwa gae, a fete a batlê e mo tlhapisé. Nakedi a be a tloga a ya gae, ge a tsena kwa teng, a be a batla ngaka e mo laola, ge a sena go mo laola, ya be e mo lela gore go batlega gore a tlhabé kgomo a tsêe moswang wa yona a o tlhakanye le mmu wa pupu ya ntatagwe a tlhapé kw ona. Ge a sena go tlhapa ka ona a be a o tsêe a o tshelé kwa pupung ya ntatagwe, ke gona lefatshe le tla mo rôbalang. Nakedi a etsa jalé a tlhaba kgomo ngaka ya tsaya moswang wa yona a tlhakanya le ditlhare le mmu wa pupu ya ntatago Nakedi, a tlhapisé Nakedi ka ona. Ge a sena go mo tlhapisé ngaka ya tsaya maswe ale Nakedi a neng a tlhapa ka one a tsaya le moswang o ôtlhe a o tshela mo odimo ga pupu ya Rasemele. Ke gona kwa morago Nakedi a rôbalwa ke lefatshe. Go tloga fo a tlhôkômela bo-kgaitсади a phela le bona ka kagiso, a simolla go tlhôkômela dikgomo tséle a neng a sa di batlê. Ge batho ba mmotsa gore o rutilwe ke mang gore a tle a

8. ngaka gore e mo laole, a bone gore molato ke eng, ge lefatshe le sa mo rôbale. Ngaka ge e mo laola ya mo lela gore mowa wa ntatagwe ga wa rôbala o utlwa botlhoko ka gore ga a ka a dira thaté ya ntatagwe ge a se ntse a phela. Ngaka ya molela gore e tsamae a e kwa gae, a fete a batlê e mo tlhapisé. Nakedi a be a tloga a ya gae, ge a tsena kwa teng, a be a batla ngaka e mo laola, ge a sena go mo laola, ya be e mo lela gore go batlega gore a tlhabé kgomo a tsêe moswang wa yona a o tlhakanye le mmu wa pupu ya ntatagwe a tlhapé kw ona. Ge a sena go tlhapa ka ona a be a o tsêe a o tshelé kwa pupung ya ntatagwe, ke gona lefatshe le tla mo rôbalang. Nakedi a etsa jalé a tlhaba kgomo ngaka ya tsaya moswang wa yona a tlhakanya le ditlhare le mmu wa pupu ya ntatago Nakedi, a tlhapisé Nakedi ka ona. Ge a sena go mo tlhapisé ngaka ya tsaya maswe ale Nakedi a neng a tlhapa ka one a tsaya le moswang o ôtlhe a o tshela mo odimo ga pupu ya Rasemele. Ke gona kwa morago Nakedi a rôbalwa ke lefatshe. Go tloga fo a tlhôkômela bo-kgaitсади a phela le bona ka kagiso, a simolla go tlhôkômela dikgomo tséle a neng a sa di batlê. Ge batho ba mmotsa gore o rutilwe ke mang gore a tle a
9. ngaka gore e mo laole, a bone gore molato ke eng, ge lefatshe le sa mo rôbale. Ngaka ge e mo laola ya mo lela gore mowa wa ntatagwe ga wa rôbala o utlwa botlhoko ka gore ga a ka a dira thaté ya ntatagwe ge a se ntse a phela. Ngaka ya molela gore e tsamae a e kwa gae, a fete a batlê e mo tlhapisé. Nakedi a be a tloga a ya gae, ge a tsena kwa teng, a be a batla ngaka e mo laola, ge a sena go mo laola, ya be e mo lela gore go batlega gore a tlhabé kgomo a tsêe moswang wa yona a o tlhakanye le mmu wa pupu ya ntatagwe a tlhapé kw ona. Ge a sena go tlhapa ka ona a be a o tsêe a o tshelé kwa pupung ya ntatagwe, ke gona lefatshe le tla mo rôbalang. Nakedi a etsa jalé a tlhaba kgomo ngaka ya tsaya moswang wa yona a tlhakanya le ditlhare le mmu wa pupu ya ntatago Nakedi, a tlhapisé Nakedi ka ona. Ge a sena go mo tlhapisé ngaka ya tsaya maswe ale Nakedi a neng a tlhapa ka one a tsaya le moswang o ôtlhe a o tshela mo odimo ga pupu ya Rasemele. Ke gona kwa morago Nakedi a rôbalwa ke lefatshe. Go tloga fo a tlhôkômela bo-kgaitсади a phela le bona ka kagiso, a simolla go tlhôkômela dikgomo tséle a neng a sa di batlê. Ge batho ba mmotsa gore o rutilwe ke mang gore a tle a

rate bokgaitсади, o bolela gore ke lefatshe ke lona le mo rutileng jalô.

Ka tumelo ya rona mewa ya baswi e na le matla mo batho ba ba phela, fo ga gona phetogô ke nnate tota. Ge re na le motho a lwala thata, gongwe sebaka se selélé a sa fole gongwe ~~mm~~ a sa swe. Re mo rapela badimo gore a fole gongwe a swe. Ga ntsi-ntsi ge motho a lwala a bua-bua re ya o bua le badimo, ke gore bona ba bua le ene. Le gona re na le dingaka tse di rapelang badimo, re di bitsa Balopo. Balopo ke dingaka tse di kgolo tse di rapelang badimo ba rapela molwetse ba bina ba lêtsa merôpa ba bitsa ba re, "Badimo w  " motho ke gona a tla tsogang gongwe a swe. Se ba se buang re ya se ~~m~~ dumela gore ke nnate. Ga gona motho ya sa ba dumeleng. Ge ba rapela badimo mewa ya bontata rona mogolo gore e re r  bale. Mewa e suleng ge e ka se ke ya r  bala, ba re phelang re tla tshwenyega thata ke ka moo banna ba ba ithutileng gore ba rapele badimo mewa e sule, gore e se tshwenye ba ba phelang kwa morago

10. ga bona.

L. Kobedi

Ancestor worship:

Mewa ya baswi e na e itumedis  mo ba tshidi, ge motho a na le bana ba mo utlwa ge a swa mowa wa gagwe o tla ba r  bala, ba tla phela ka kagiso. Tiro tsa bona di tla ntsifala, e le gore mawa wa bona o itumetse. O tla ba sireletsa mo dilo tsotlh  tsa bona, ba tla bona mabele dikgomo. Fela mewa e, ga e fiwe sepe, e lebogwa fela ka go ~~mg~~ gop lw  mo metlheng ya ge motho a lwala. Ke gona motho a tle reng mowa wa ntata gongwe mma r  bala. Fela ge motho e rile ge a swa a be a sa itumediswa ke bana ba gagwe mawa gagwe ga oko o ba robala le bona ga ba ke ba na ka kagiso, le gona ba tla tlh ka. Ba tswanetse gore ba be ba batle ngaka gore e ba alafe, gore e bu  le mowa wa ntata bona gongwe mma bona jaaka Kobedi a boletse kodimo. Ke gore o tswanetse gore o be o ne o tlhabelw 

11. kgomo o r  badiw  o rap lw  ke gona kwa morago o tla r  bala. Fa gongwe o r  bala ruri, fa gongwe o r  bala sebakanyana kwa morago ga dinyaga o be o tsoga. Ge o fitlhala bana ba ona ba sule, o tsena mo bana-baneng. Le makale fela le sa itse gore bana ba

tsenwa ke eng ge ba re ba gola. Fa gongwe o ba tsena ba ntse ba godile. Le bona ba tswanetse gore ba batle ngaka e ba rapelé ke gona ba tla bona tshegofatso ya badimo.

- Actual case: Makgarithare o kile a se ke a dira sepe ka batsadi ba gagwe. Ntagwe ge a sena go swa, Makgarithare a simola go tlhophéga a re o tswara fa go phyamogé. Kwa morago ke ge a batla ngaka gore e bone gore o wa reng. Ngaka ya molela gore ntatagwe mowa wa gagwe ga o wa rôbala, ya ba molela gore dingaka tse dingwe di ka se ke tsa kgona, ge e se balepo fela. Makgarithare a simola a ya go batla balopo. Balopo ge a sena go ba bolela ka fa a llang ka teng ba batla kgomo ba e tlhaba, ba mo tlhapisa ka moswang wa yona, ba mo opéla badimo bosigo. Ka mosho ba tsaya moswang wa kgomo ba wisa kwa pupung ya ntatagwe ba e 12. tshela ka ona. Go tloga fo Makgarithare a robalwa ke lefatshé, a bona dikgomo le mabele. Kwa morago ge Makgarithare a sena go swa, a tlogela basimane ba babedi, Ramenyatso le Mokalake, mowa wa ntatagwe wa be o tsoga, wa fitlhela Makgarithare a sule, go setse bana ba gagwe le bana ba bona fela. Ngwana o mongwe wa Ramenyatso a be a tswa seganana fela a sa utlwane le ntatagwe. Ramenyatso ge a re wa mo laola mo dingakeng tsa molela gore ntatagwe mogolo Rrago ntatago mowa gagwe ga wa rôbala o tsogile. Tsa molela gore ntatagwe Makgarithare o ne a sa utlwane ntatagwe, ke ka lebaka le mowa o tlileng mo mosimaneng o. Ramenyatso ke gona ge a simola go ba tla ngaka gore a alafe ngwana wa gagwe. Pupu ya ntatago, Makgarithare ene e sa tlé e le teng. Ka gore o na fitlhilwé mo sakeng. Fela ngaka ya kgona go mo alafa, gore a be a ne a utlwane le Rragwe.
- Mewa ya badimo rapelwa ke balopo ba tlhaba kgomo, le bjålwa bo 13. apeiwe. Bjålwa bo, le kgomo di simolwa di bolelwa gore ke tsa badimo. Ngaka gongwe balopo ke bona ba nwang bjålwa bo pele, go tla nwa ba bangwe le dinama fela jalé. Ba tsaya bjålwa ka phafana ba bo tlhakanya le ditlhare, ba bo ise kwa ba itseng teng fela. Ge ba tswa ko, ke gona ba tla tleng ba simola go nwa bjålwa bo, le nama tséé ba di ja. Ke gona batho ba tla simolang go di ja le go nwa bjålwa bo. Ditlhabéé tsa badimo di dirwa gabedi ka ngwaga, ge batho ba ya go simola go lema, le ge ba sena go kôtula. Fela motho

s334

o mongwe le o mongwe o rapela gongwe o dira setlhabelo sa gagwe ka nosi le ngaka ya gagwe, fela dijo tséé tsona, o di lalétsa ditsala tsa gagwe gore e tle e re ge ngaka e sena go fetsa go rapela badimo ditsala di simola go fiwa go fitlhela dijó di fela.

Ke gona ba tla phatlalang, ge ba ja ba ntse ba re, "Pula, pula, badimo ba re róbale re bone tse dintsí." Ba itumela ke mokete o motona. Le ge motho a ya kwa tshimong sa ntlha o tswanetse gore a pêé bjålwa a batlê ngaka e rapélê pêwe gore e tle e ntshé dijó

14. tse di fete fo, ka gore re e rapeletse. Tumelo ya rona ke gore motho mang le mang ya nang le ngaka ya gagwe, ga dumelwe gore a tsene mo masimong a batho ba bang ge ba lema le ge mabele a kotulwa. Ge a ka bonwa ke molato o motona, ke gore a ka senyetsa ba bangwe mabele. Le ge a batla go bona mongwa tshimo, o tswanetse gore a dumedise a ntse a le kwa ntle ga tshimo ke gona a tla utlwang mongwa tshimo ge a mo raya a re, "Tsena gongwe a ya kwa go ene." Ene ke ene a tla bolela gore o batla eng.

Mo metlheng ya matswenyego go gópöliwa baswi, ba bidiwa ka maina gore ba re gópöle ba seke ba re lathla. Ke gore motho ge a bitsa a rapela wa re, "Modimo wa ntate, nthöbale o nkutlwale botlhoko, lefatshe le nkemetse ka dinao." Ke tsona dithapelö tse ba di etsang, le ba ba thileng go mo lekola ba ntse ba re a modimo wa ntatago go utlwale botlhoko. Badimo ba gagwe ba go utlwale botlhoko. Fela ge re tloga golo ga re ke re begela baswi, re ya re fela re re ba tla fuduga le rona kwa re yang gona. Le ge batho ba

15. ömania ga reke re bitsa badimo gore ba re thuse. Fela ge motho a swetswe ke ba abo, ene ke ene a tlêng a re o ntlhöka ba etsö. Ke gona a bitsang medimo ya gabö gore e mmone, ka fa a tlhophyang ke batho. Le mabitla a baswi ga re ke re a lebela, gongwe go baya balebedi. Ke gore re ne re fitlha batho ba rona ba ba swa ba sesadi le x banna ba ba se nang dikgomo mo noke, ba ba nang le dikgomo mo masakeng a dikgomo tsa bona. Tumelo ya rona ge re ba fitlha mo masakeng ke gore ba tle ba tshegofatse dikgomo gore di ate, di se ke tsa fela. Ba re ba fitlhaheng kwa nokeng ga ke itse gore ke eng, ge re ba fitlha kwa teng. Fela nka se ke ka paka sepe

ka bona, gore ke eng ge ba fitlhwa mo nokeng. Mabitla ge re setse re fitlhile motho ga re tlhe re ya kwa teng nako le nako, fela ge re batla sengwe mo ona. Jaaka ge ngaka e ke, batla mmu wa yona ke gona re yang kwa go yona. Le ge ele gore mowa wa motho ga wa robala ke gona ngaka e tswanetse gore ge e batla go rapela mowa gore o robale.

16. Sacred Objects: Go na le ditlhare (trees) tse e leng gore ga di ke di be di tswarwa, le ge di ka 6m6la, le go rwalwa ga di rwalwe. Le e seng gore di ka 6rwa. Tumelo ya rona ke gore ge di ka 6rwa dikgomo tsa motho di ka tsala dipholo fela. Dithlare ts66 ke tse:- "Mmil6, m6r6t6l6ga" Fela maug6 a tsona a j6wa a monate thata. Dil6 tse di ka etsang tse di tsholwang ke batho, gongwe ba di itiretse ga gona sepe se se fitlhiwang. Ge e le dikgomo gongwe diphologolo tse dingwe ga go na epe. Dingaka ke tsona di nang le dilo tse di kanang fela di sa tswarwe ke batho ka gore ke bona ba buang le medimo. Ngaka e ngwe le e ngwe e tshola dith6b6la tsa yona tse e sebetsang ka tsona. Dil6 tse di etsang manaka a ditshitlh6, dilo tse ke tse di dirisiwang ke dingaka di nosi fela kwa ntle go motho o mongwe. Ge a lafa, le ge a rappela motho badimo o tsaya tshitlh6 mo nakeng le lagwe a e tlhakanye le ditlhare tse dingwe, a itshase diatla a iphorole ka yona mo sefatlheng. Ke gona a simole go dira tiro ya gagwe, go fitlhela a e fatsa.

P. Phoku.

17. Supreme deity: Tlh6l6g6ng ya rona ga re na modimo rena le medimo ya bontata rona. Medimo ena, ke mewa ya bontata rona, e na le thata ya go re thusa le ya go re otla ge re sikile ra e itumedisa ge ne e sa ntse e phela. Fela ga rena modimo o eleng gore e kabe e le ona motlhodi wa dil6 tsotlhe. Gongwe yo a ka busang dilo tsotlhe. Fela se ke se itse tota, ke medimo mewa ya borre yona ena le matla tota, go itaya le go tshegofatsa bana ba yona. Ge monna gongwe mosadi bana ba gagwe ba ne ba sa mo utlwé mowa wa gagwe ga o kake wa robala. Bana ba ba tla sele ba bona tlhophego mo lefatsheng. Ka gore mowa wa ntata bona o tla be o sa robala. Ba tla tlh6ka mabele, dikgomo, gongwe le bana, gongwe ba

swelwa ke bana. Go fitlhela ba batla ngaka gore e ba rapele ke gona mewa e, tla rôbala ba tsogelwa ke lefatse. Ge mowa o, o ise o be o itumela, bana ba tla begisega thata. Le ngaka ge e laola ga e ke e bala Modimo o sele ge e se, ntsha mowa wa ntate gore ga 18. a robala, o utlwa botlhoko kwa teng. Ngaka e tswanetse gore e simole e nka lafe, e nthapele badimo gore lefatshe le nthobale. Se se buiwang ke dingaka re ya se dumela, ke tsona tse di itseng boteng ba lefatshe e seng motho fela. Motho o mongwe le o mongwe ya na le ntlu ya gagwe, o na le ngaka e mo alafela. Ke gore ngaka e ke yona e mo rapela badimo gore ba mo rôbale, gape ke yona e mo disang. Moditirong tso tsotlhé tsa gagwe tse a ratang go di etsa, o tswanetse gore a di etse ka thata ya ngaka ya gagwe. Ngaka e, o e tshepile gore e tla mo rapela badimo gore ba se ke ba mo tswenya le gore ba tla tshegofatsa tiro e a ratang go e etsa. Ngaka lê ge e thusa tiro tsa motho e ntse e re, "Medimo ya borrago e go rôbale, bôrôko bo dumele tiro ya gagwe e tshegofale." Ke gona kwa morago motho o, a tla simolang go ya le tiro ya gagwe, a e sebetsa ka fa a batlang go e sebetsa ka teng. Le go boifa a sa tshabe sepe gore go tla diragala eng.

Mongwasa.

19. Other spirits: Ga go na mewa e nang modilô tse di etsang ditlhare gongwe mo metsing. Le go buiwa ga di ke di buiwa ke ope. Fela go na le mowa o mongwe mo diphologolo gongwe mo batho le bona. Fela e ke tumelo e basadi ba nang le yona. Ke gore e kare mosadi a bona phologolo gongwe motho fela a tshoga (fear) thata o tla tsala ngwana ya tswanang le phologolo e, gongwe motho o a mo tshositseng. E ke tumelo e sa fêtogeng.

Go na le mewa e mengwe ya diphologolo fela e ke mewa e sebedisiwang ke baloi fela ba e bitsa diphiri mesoko. Ke mewa e baloi ba e romang ge ba ya go lôwa, le ge ba rata go ya gôlô ba e palama (ride). Diphiri mesoko ke diphologolo baloi ba di fetôja ka ditlhare gore e tswe diphiri mesoko, ke gore ga di tlhe di batla dijô. Le go lapa ga di lapô. Ge a e palama e tla siana, gore e makatse motho. Ge e siana e fekela feelsa ka pôông ya leitlhô e be e tsena kwa yang teng. Diphiri mesoko di beiwa fela ke baloi

20. kwa ba itseng teng. Ga go na motho ya ka itseng ka ga tsona. Ke bona fela le dingaka tsa bona fela ba itseng ka tsona le kwa ba di bayang teng. Fela mewa ena ga e itsege thata, batho ba ba ntsi ga ba e itse.

Sacred places: Ga re na mafelo a bo itshepo, fela re na le mafelo a mabedi a e leng gore ga a boitshepo fela a makatsa. Go na le kwa go epiwang mmu o basadi ba tshosang dinkgwana ka ona. So se se makatsang ka mmu, ke gore, kwa o epiwang teng ga go na lehwiti la ona. (Hollow) ge go se na go epiwa mmu o sa le o budulôga kwa o epiwang teng. Fela mmu o epiwa ke basadi ba ba bopang dinkgwana, ke bona ba itseng ka ga ona. Mmu kwa o epiwang teng go bidiwa mmu wa Matlhoro. Felô fa gongwe ke kwa mosimeng wa Madimatlê mosima o ke kwa go epiwang tshipi teng. Mosima o ga go itsiwe gore o epilwe ke mang. Tshipi e ne e êpya ke bathudi fela ke bona ba bayang kwa teng go epa tshipi. Ge ba tsena kwa teng ba latlhela sengwe mo mosimeng, o ke gona ba tla epang tshipi. Selo

21. se ba se tlogela mo mosimeng o, ke gore selo, se fiwa banga mosima o, ke bona ba itseng gore ba tla dirang ka ene. Motho o mongwe le o mongwe yo e leng mothula tshipi, o tswanetse gore a ntshê sengwe ge a batla go epa tshipi o tswanetse gore a ntshê sengwe gore a latlhela mo teng gore a tle a êpê. Fela ga ke itse gore ge motho a sa ntsha sepe go ka reng. Ke utlwa fela ba bolela jalo, gore motho o tswanetse gore a latlhela sengwe mo teng gore a tle a x epe. Mosima o wa Madimatlê re utlwile bagologolo ba re go na batho kwa tlase ga ona, fela ge re ba botsa gore ba ba bone jang. Le bona ga ba itse gore ba ba bone jang. Le bona ba ro ba utlwile borra bo ba bolela jalo. Ba re ge motho a ka tsena mo teng a ka se ke a tlhele a tswa o tla timelwa ke tsela e a tseneng ka yona. Ba re ge o ka ya kwa teng ka sele balô, o wa utlwela o ka utlwa kgomo e lla, motho a bitsa gongwe a opela, kgogo e lla. Dilo tse ga re itse gore di bonwe ke mang, re utlwa fela di bolelwa, rona ga re
22. ise re ee kwa teng go bona mosima o, mosima o, o gaufi.le thaba ya Thaba Zimbi ke gona kwa go neng go epiwa.

Obsession and possession.

Dipoko ke mewa e sa rôbalang pila, e sa ntse e belaela kwa

s334

morago. Ke gore e rile motho a swa a se ke a bôlôkwa sentle ka fa a ratang ka teng, gongwe a be a sa laela batho gore dilo dingwe tsa gagwe di mo batho ba bangwe. Fo motho x wa tle a tswenye ba ba setseng, gongwe motho ofe le ofe ya ka yang kwa a fitlhilweng gona. Ga se gantsi-ntsi fa o ka nnang wa bona dipoko gongwe sepoko. Ge motho a bona sepoko se a be se mo tlhola. Fela le ge motho a ka bona sepoko ga se gore o tla tsenwa. O tla tshoga fela. E, go na le nako e ngwe e motho ya tle e reng a tshositswe ke sepoko a lwale thata gongwe a be a batlôlwe dingaka gore di mo alafe. Fela fo ga se ga ntsi-ntsi motho a lwalang. Motho wa be a ntse a se le tlhogono. Fela sepoko se itsege gore ge motho a se bona se a be se tlhola, o tla utlwela lesu. Ke se se itsiweng ka ga sepoko.

23. Go na le mewa e mengwe le yona e tsena mo batho ba bangwe, fela mewa ba re ke mewa ya badimo. Ge e tsena mo motho o fitlhela a bua a nosi, fa gongwe a tlhakane tlhogo e le setsenwa fela. Fa gongwe motho o wa lwala mme o fitlhela a bua a nosi. Gongwe a rôgaka batho, gongwe a tshaba le naga. Mewa ya badimo ge e tsena mo mothong ba re wa be a lôra badimo batho ba ba suleng. Ba re o tla aga a e lôra go fitlhêla pelo ya gagwe e tshaga. Motho ge a tsenwe ke mowa wa badimo o alafiwa ke dingaka tse di etsang badimo gore ke mewa, tse di ba rapelang. Di ba alafa fela ka fa ba itseng ka teng. Fela ga se ga ntsintsi fa o fitlhelang batho ba tsenwa ke mowa wa badimo. Go na le setlhare se sengwe ba re ke x "Motlhatlhabadimo" setlhare se ge motho a lôra badimo ba tle ba kgêtlô matlhârê a sona ba a sametse motho ya lôrang badimo, ka gongwe wa tle a se ke a tlhole a ba lôra. Ge a ntse a ba lôra fela o batlelwa ngaka gore e mo alafe, ke gona a tla kgonegang, go sa neng jalo o tla tsenwa.

Mualefi.

24. Spirits and powers in objects: Ga go na mewa e ka tsena mo dilo tse di sa pheleng, jaaka dikgomo le batho le diphologolo. Le baloi ba tlhotswe ge ke sa fose, diphiri mesoko tse ba di sebedisang ke diphologolo, e seng matlapa gongwe metsi. Diphiri mesoko ke

s334

dilo tsa baloi tsa ditlhare di dirisiwa ke bona fela ka fa ba ithutileng ka teng ka ditlhare tsa bona. Diphiri mesoko tse di dira metlhôkôlô ka gore baloi banga tsona ba di tana, ba ya kwa ba ratang go ya teng. Le gona di na le mabêlô thata, ke feke fela, a be a tsena kwa yang teng. Fela ge ke ise ke utlwale phiri mosoko ya letlapa, fela ga ke ganele gore ba ka se ke ba e etsa. Baloi ke batho ba ba dirang dikgakgamatso thata. Ba na le matla a go bula lebati le tswetswe ka matla. Le ge motho a re o thaile lapa la gagwe, baloi bona ba tsena fela ga ba palwe. Mo bona ke dinyana fela ge ba bula ntlu, le ge batho ba rôbetse ka mo teng, ga ba ke ba utlwa sepe, le go lemoga ga ba kake. Ge e se ngaka fela ke yona e ka ba bolelang gore go fa go tsamaya baloi, ke gona ba tla itseng le go lemogang go lofa gore ga go a siama go tsamaya baloi.

25. Festivals: Go na le metlô ya dikotulô le ya selemô ge go tla lengwa. Ge batho ba ~~mm~~ tla ya masimong go simola go lema ba dira meletlô ka go latalana ka fa motho a ratang go dira ka teng. Ba re ke moletlô wa go tlhatswa dipeo, motho o apaya bjålwa a bitse ngaka ya gagwe gore e tlo tlhatswa peo ya gagwe ka ditlhare. Le ge a sena go kotula o apaya bjålwa a bitse ngaka ya gagwe fela jalo, ke gore wa be a lehoga ngaka ya gagwe le ditlhare tsa yona. Bjålwa bo bo tswanetse gore bo tlo nowa ke ngaka e pele, le serôbô sa bona ga se jewe ke ope, go fitlhela ngaka e bo nwa pele. Ke gona batho kwa morago ba ka simolang go bo nwa. Ke gona go tla bidiwang ditsala le ba bangwe le ba ba ratang go tlo kopa, ba tla fiwa ka tlôtlô. Ke meletlô e sa fetweng, motho mang le mang o tla melesegile gore a o etse. Ke gore o rapela mabele a tla lemang gape, le batho ge ba nwa bjålwa bo, ba ntse ba re, medimo ya borrê e re file mabele, re kopa a fetang a.. Ba tshêga ba itumela thata, ba itumela letlhogono le ba le filweng ke medimo ya bona medimo ya borrabô.

26. Purification: Go na le nako tse dintsi tse batho go atleng go thwe ga ba tlhapa, le gore ga ba tswana go tsamaya mo motseng gongwe mo nageng go fitlhela ba tlhapa. Motho ge a swelwa ke ngwana gongwe mosadi gongwe monna ga a tlhapa o na le bolwetse, ga a dumelwe gore a tsamae mo motseng a ise a tlhapê. Le gona ga a

s334.

dumelwe gore e re ka nakonyana eo a be a setse a ka tlhapa, o tswanetse gore a ne sebaka sa kgwedi ke gona a ka batlang ditlhare a tlhapa. Ge motho a ka bonwa a tsamaya fela a ise a ne sebaka, gongwe a ise a tlhapé ke molato o motona, ba re o senya naga, pula ga e ke e na, mabele a tla tlhokofala. Motho ge a ya go tlhapa, o epélwa ke ba bangwe ditlhare (dingaka) ke gona ene a tla tsay'ang ditlhare tse ka nosi a ya go tlhapa. Motho ge a ise a tlhapa o na golo go legongwe, batho ke bona ba batlang ko ene go tlo mmoma, e seng ene gore a ba tsamaele. Fela ga se gore motho o, o latlhilwe, go ja o ja a nosi, go robala o robala le ba bangwe mo ntlung e le ngwe. Ditiro ga di tsware go dira ba bangwe, ke gore ga a dumelwe, ke molwetse le ge a sa lwale. Ge a sena go tlhapa ke gona a tla 27. simolang go sebetsa. Ge a sena go tlhapa o tswanetse gore a tséé ditlhare tse a neng a tlhapa ka tsona, a tsamae le naga go potologa motse a ete a di gasa go o fitlhela di fela, ke gona a boelang kwa gae.

Ge tladi e ka ratha setlhare gongwe sengwe fela, morena o bitsa ngaka gore e tlhapise golo fo. Le dikgong tsa setlhare seo ga di a tswanwa ke gore di o rwe, ke motho, le ge ngaka e alafile golo fa.

Rules for prohibition: E ke mokgwa wa ge go tlhatswiwa naga (gagaola) morena o tla bitsa ngaka, e, etsa ditlhare kafa e itseng ka teng. Ge e sena go fetsa go di etsa, morena o tla bitsa mophato wa basimane le basetsana ba ba iseng ba nyale. Ba fete ba fiwa molao wa gore ka mosho ge ba tsoga ba ise ba je sepe ba tle kwa kgotleng. Ka mosho phakela ge ba tsena ba fiwa ditlhare tsele gore ba potologé naga ba ete ba di gasa go fitlhela ba kopane, ba seke ba ete ba buisanya go fitlhela ba tsena kwa kgotleng. Ge ba sena go tsena ba fiwa ditlhare gape gore ba tlhapé. Ke gona ba tla boelang kwa gae, go ja le go bua, ba simola go bua. Mo manyalong 28. go duduediwa badimo gore ba tshegofatse bana ba, ba bona gore go seke ga be ga na matswenyegó. Fela ditlhabeló tsona ga di dirwe, go buiwa fela ka melomo le dipelo fela gore lenyalo le tshegofate. Ke go bina fela le go itumela fela. Ge ba duduetsa badimo ke gore

K32/13

14 *

s334

28 conf. basimane ga ba ipatlele basadi, ba batlelwa. Ke gore batsadi ba bua e le bona ba be ba dumala ko, yalo ge lenyalo le e le tla tshegofala. Le ge mosimane gongwe mosetsana a rata go tlogela o mongwe batsadi ke bona ba tla emang gape gore ba ha kopenye. Le yo a nang le phôshô ba mmolele gore a se ke a tswenya o mongwe.

Komane.

ENDS. S. 334